

● تحلیل‌ها و گزارش‌ها

بررسی مذاکرات سازمان تجارت جهانی (WTO) در نشست سیاتل

مقدمه

جدیدترین دور گفت وگوهای تجارت جهانی در چارچوب سازمان تجارت جهانی W.T.O در روزهای ۳۰ نوامبر تا ۳ دسامبر در شهر سیاتل ایالت واشنگتن ایالات متحده انجام گردید. وزیر تجارت ۱۳۵ کشور عضو سازمان به همراه هزاران سیاستمدار، متخصص و فعالان سازمان‌های غیردولتی، یک دور جدید بررسی پیشنهاد‌های اعضا را برای کاهش موانع گسترش تجارت جهانی آغاز نمودند. سازمان تجارت جهانی وارث موافقتنامه‌ی عمومی تعرفه و تجارت (گات) که از سال ۱۹۴۷ تا ۱۹۹۵ موفق به کاهش چشم‌گیر تجارت بین‌المللی گردید، محسوب می‌شود. با تأسیس سازمان تجارت

جهانی، موضوع‌های مالکیت معنوی، خدمات و سرمایه‌گذاری نیز به دستور کار سازمان افزوده شد. این دور مذاکرات که با تظاهرات گسترده و سازمان یافته‌ی اتحادیه‌های کارگری امریکا و سازمان‌های غیردولتی حفاظت محیط زیست همراه بود، نتوانست به اهداف اعلام شده‌ی خود دست یابد. اگرچه امریکا با برگزاری اجلاس در کشور خود سعی داشت از شرایط میزبانی در جهت تصویب اغلب پیشنهاد‌های خود به دبیرخانه‌ی سازمان تجارت جهانی استفاده کند اما آشوب‌های شبانه در اطراف ساختمان مذاکرات و برقراری حکومت نظامی محدود، مقام‌های این کشور را به موضعی دفاعی و پوزش‌خواهانه کشاند.

از آغاز فعالیت گات و سپس سازمان تجارت جهانی تا کنون ۳۶/۰۰۰ صفحه مقررات برای رفع موانع تجاری و در جهت گسترش تجارت جهانی وضع شده است. در آخرین دور مذاکرات گات، معروف به دور اروگوئه، تعداد کثیری از اعضای صنعتی آن، به این توافق رسیدند که برای توسعه‌ی تجارت جهانی تنها تمرکز روی موانع موجود تجارت بین کشورها و آن هم در حوزه‌ی تجارت کالا کافی نخواهد بود. به هم پیوستگی اقتصاد کشورها، خصوصاً کشورهای صنعتی، به یک دیگر به آن حد رسید که وجود بعضی موانع به ظاهر پنهان در درون و در ساختار داخلی اقتصاد تک تک کشورها به موضوعات مهم تجارت بین‌الملل تبدیل شد. هم زمان پیشرفت جوامع به آن مرحله رسید که تجارت خدمات مبدل به یک وزنه‌ی غیرقابل انکار در کل حجم تجارت خارجی کشورهای صنعتی گردید. برداشتن موانع تجارت در این حوزه نیاز به وجود تشکیلات منسجم‌تری از گات و با ابزار اجرای تصمیمات اتخاذ شده داشت. بر همین اساس اعضای گات در آخرین دور مذاکرات خود به تأسیس سازمان تجارت جهانی اقدام کردند. سازمان تجارت جهانی

موظف به تضمین رعایت اصول بی‌طرفی برای تمام اعضای خود گردید. برای جلوگیری از سوء استفاده‌ی اعضا نیز سازمان مجهز به ابزارهای کنترل‌کننده و قضاوت‌کننده گردید.

در دهه‌ی هشتاد اعضای گات متفقاً به این باور رسیدند که افزایش سطح تجارت جهانی، رابطه‌ی مستقیم با افزایش سطح صنعتی شدن در کشورهای عضو و در نهایت گسترش حوزه‌ی فعالیت اقتصاد سرمایه‌داری در جهان دارد. به عبارت دیگر با توسعه‌ی سرمایه‌داری در جهان، حجم تجارت در جهان نیز افزایش خواهد یافت. آمارهای بین‌المللی در حوزه‌ی اقتصاد در پنجاه سال گذشته مؤید این واقعیت است که نرخ رشد تجارت خارجی کشورها همیشه بیشتر از نرخ رشد توسعه‌ی اقتصادی آنها بوده است. به همین دلیل بسیاری براین باورند که نمی‌توان دو مقوله‌ی انجام تجارت و توسعه را از یک دیگر جدا کرد تا قبل از مذاکرات سیاتل فعالیت گات و سازمان تجارت جهانی در راستای حذف موانع تجاری، به عنوان بهترین راهبرد برای گسترش اقتصاد جهانی متمرکز بود. اما در مذاکرات دور سیاتل مسایل جدیدی مطرح گردید که به نظر می‌رسد سازمان

کمک‌های زیادی را به کشاورزان خود می‌نمایند. لذا هزینه‌ی تولید محصولات کشاورزی در ژاپن و اروپا برای کشاورزان خیلی بالا نیست و آنها قادرند تا با محصولات کشاورزی مشابه از کشورهای امریکا، استرالیا و کانادا رقابت کنند. مطابق قوانین و مقررات سازمان تجارت جهانی، وجود چنین کمک‌هایی (یارانه‌ها) غیرقانونی و خلاف روح سازمان می‌باشد. پرواضح است که مسأله در این سطح قابل دفاع توسط دولت‌های ژاپن و اروپایی‌ها نمی‌باشد. اما آنچه در این موضوع توافق را غیرممکن ساخت، استدلال و یا حداقل توجیه ژاپنی‌ها و اروپایی‌ها در ادامه‌ی کمک به کشاورزان خود بود. ژاپنی‌ها اظهار می‌داشتند که مسأله‌ی کاشت برنج در کشور یک مسأله‌ی صرفاً اقتصادی نیست بلکه موضوعی فرهنگی می‌باشد. آنها چنین استدلال نمودند که با کمک به برنج کاران خود سعی در حفظ بافت فرهنگی هر اجتماع خود در روستاها را داریم نه این که مانعی در جهت رقابت آزاد تجارت برنج دیگر کشورها ایجاد نماییم. لذا به دلیل این که موضوع، اقتصادی نمی‌باشد یارانه‌های مانیز جنبه‌ی اقتصادی ندارد و کاملاً در چارچوب موافقتنامه‌های گات و سازمان تجارت

سنتی دارد که حوزه‌ی فعالیت خود را به موضوع‌ها و مسایل دیگرگسترش دهد. موضوع‌هایی چون حفظ محیط زیست و حقوق بشر از مسایلی هستند که از دید بعضی از اعضای سازمان تجارت جهانی بدون ارتباط با گسترش تجارت نیستند. دقیقاً توجه به این موضوع‌ها زمینه‌ساز شکاف و عدم توافق عمومی در مذاکرات سیاتل گردید.

موضوع‌های مطرح شده در مذاکرات دور

سیاتل

یارانه‌ها

مسأله‌ی یارانه‌های دولت‌های اروپایی و ژاپن به کشاورزان کشورهای خود یکی از موضوع‌های مذاکرات این دور بود. ایالات متحده‌ی امریکا، کانادا، استرالیا و چند کشور از جهان سوم از این که نمی‌توانند رقابتی آزاد را در بازار محصولات کشاورزی اروپا و ژاپن داشته باشند شدیداً معترض بودند. بنابراین پیشنهاد دادند که کشورهای اروپایی و ژاپن از پرداخت یارانه به کشاورزان خود خودداری نمایند. واقعیت این است که دولت‌های ژاپن و کشورهای اروپایی به گونه‌های مختلف

جهانی است.

مشخصاً امریکایی‌ها چنین استدلال وضعیفی را نمی‌توانستند بپذیرند. اما آنچه که باعث شد آنها نتوانند حذف یارانه‌ی کشاورزان را به همه بقبولانند، حمایت اروپایی‌ها از ژاپنی‌ها بود. هم‌زمان کشورهای اروپایی و ژاپن موضوع دیگری را مطرح کردند، آنها باور دارند که کمک‌های دولت امریکا در انجام مطالعات و تولید بذر اصلاح شده^۱ عامل اصلی افزایش تولید کشاورزی در امریکا می‌باشد. به همین دلیل آنها اظهار داشتند با شرط حذف چنین محصولاتی از بازار جهانی حاضر به کاهش و حذف یارانه‌های کشاورزی خود خواهند بود. این شرط اروپایی‌ها و ژاپن مورد موافقت امریکا قرار نگرفت. استدلال امریکا برای مقابله با اروپا و ژاپن این بود که یافتن کودهای شیمیایی جدید و نابودی حشره‌ها و آفات نباتی در جهت استفاده‌ی بهینه از سرمایه‌گذاری‌ها نباید به عنوان یارانه به کشاورزان تلقی بشود. البته خود امریکایی‌ها به خوبی می‌دانند که فعالیت‌های علمی آنها در مهندسی ژنتیک محصولات کشاورزی که کیفیت و حجم تولید را افزایش بدهد فراتر از بهبود کود شیمیایی بهتر و یا یافتن

داروهای جدید دفع آفات نباتی می‌باشد. در هر صورت مذاکرات پیرامون این موضوع در سیاتل به نتیجه نرسید و قرار شد که مسؤولین امریکایی با همتهای اروپایی و ژاپنی خود گفت‌وگوها را در ژنو ادامه دهند.

نیروی کار نوجوانان و کودکان

موضوع دیگر که در دستور کار مذاکرات سیاتل قرار داشت، مجموعه‌ی کشورهای صنعتی را در مقابل کشورهای در حال رشد قرار داد. موضوع نیروی کار نوجوانان و یا نیروی کار کودکان از مسایل دیگر مطرح شده در این دور مذاکرات تجارت جهانی بود. هزینه‌ی تولید هر کالا نقش اساسی را در تجارت آن کالا ایفا می‌نماید. مسلماً هر چه هزینه‌ی تولید یک کالا در یک کشور کمتر از هزینه‌ی تولید همان نوع کالا در کشور دیگر باشد، امکان فروش تولیدات کشور نخست به مراتب بیشتر از کشور دوم خواهد بود. در میان عوامل تولید، نیروی انسانی یکی از مهم‌ترین بخش‌های هزینه‌ی را شامل می‌شود. در سطح جهانی مزد کارگران در کشورهای گوناگون متفاوت می‌باشد

کشورهای صنعتی معتقد بودند که جدا از امر رقابت اقتصادی، مهم‌ترین موضوع بعد انسانی آن است. کارکرد این نوجوانان و کودکان در روند تولید صنعتی در هر کشور، امری غیرانسانی و به دور از اصول حقوق بشر می‌باشد. لذا وزرای تجاری کشورهای صنعتی در زیر پوشش مسایل حقوق بشری، خواهان کاهش نسبی برتری کشورهای جهان سوم در امر هزینه مزد کارگر نسبت به کشورهای خود گردیدند. در مقابل کشورهای جهان سوم به صورت متحد که تا این زمان بی‌سابقه بود، با هرگونه مطالعه در جهت محدود کردن کار کارگران نوجوان و خردسال توسط سازمان تجارت جهانی مخالفت نمودند. آنها چنین استدلال نمودند که درست است که کار نوجوانان و خردسالان امری پسندیده نیست، اما موضوعی به مراتب منطقی‌تر و پذیرفتنی‌تر از گرسنگی و فقر اقتصادی خانواده‌های آنها می‌باشد. علاوه بر این اگر برتری نسبی مزد کارگری را از جهان سوم بگیرند، این کشورها هیچ محصول و کالای رقابتی را برای عرضه در بازارهای جهانی نخواهند داشت. به علاوه با محدود کردن امکان کار نوجوانان بخش قابل توجهی از سرمایه‌های

که این امر به سطح توسعه‌ی اقتصادی و صنعتی جوامع مختلف مربوط می‌شود. اما در بسیاری از کشورهای جهان سوم با استفاده از نیروی کار نوجوانان و خردسالان هزینه‌ی تولید ناشی از مزد کارگر را به حداقل ممکن رسانده‌اند. لذا آنها می‌توانند کالا را ارزان‌تر از کشورهای صنعتی تولید نمایند. به همین دلیل بخشی از سرمایه‌ی کشورهای صنعتی به کشورهای جهان سوم هدایت شده تا بتوانند به دلیل پایین بودن هزینه‌ی کارگر نرخ سود خود را افزایش بدهند. اگرچه این امر برای سال‌های متمادی امری متداول در اقتصاد بین‌الملل بوده است و یکی از نمودهای استثمار و استعمار جهان سوم توسط کشورهای صنعتی بوده است، اینک با افزایش رقابت‌های اقتصادی و ضعیف شدن مرزهای جغرافیایی باعث افزایش بیکاری در کشورهای صنعتی شده است. لذا کشورهای صنعتی به رهبری ایالات متحده در مذاکرات دور سیاتل پیشنهاد کردند که کمیسینی برای یافتن راه‌حل‌های متناسب برای جلوگیری از کار کودکان، خردسالان و نوجوانان تشکیل شود. کشورهای اروپایی و ژاپن، کانادا، استرالیا، زلاندنو از حامیان این طرح بودند. نمایندگان

۲. ممنوعیت کار کودکان

یک پارادوکس در خواسته‌های اتحادیه‌های کارگری کشورهای صنعتی مشهود است که برای حمایت از اعضای خود و جلوگیری از افزایش بیکاری در کشورهای صنعتی خواهان حذف نیروی کار جوان و خردسال کشورهای جهان سوم بودند و به خوبی واقف به این امر هستند که برای رسیدن به چنین هدفی دولت‌ها و مسئولین کشورها باید اقدام‌هایی را انجام بدهند. هم‌زمان آنها با هرگونه دخالت این مسئولین در امر کارگری در سازمانی که کارگران و اتحادیه‌های کارگری هیچ نمایندگی ندارند، مخالفت می‌ورزند. نکته‌ی جالب در این رودر رویی این بود که نمایندگان شرکت‌های چند ملیتی با کشورهای جهان سوم هم‌صدا شده بودند. مسلماً پایین بودن هزینه‌ی کارگری در کشورهای جهان سوم یکی از جاذبه‌های سرمایه‌گذاری این شرکت‌ها در آن کشورها می‌باشد.

محیط زیست

موضوع محیط زیست یکی دیگر از موضوع‌های مورد بحث در مذاکرات سیاتل بود.

خارجی به کشورهایشان وارد نخواهد شد که خود به تنهایی باعث کاهش رشد و توسعه‌ی اقتصادی و افزایش وابستگی به کشورهای صنعتی خواهد شد. وزرای کشورهای جهان سوم به این نکته نیز اشاره داشتند که با تشکیل چنین کمیسیونی و سرانجام محدود کردن کار نوجوانان، شکاف بین کشورهای فقیر و غنی هر چه بیشتر خواهد شد و نظام سرمایه‌داری امکان توسعه و رشد در سطح جهانی را نخواهد داشت که این برخلاف روح حاکم بر سازمان تجارت جهانی است. این دولت‌ها اضافه می‌نمایند که بیکاری این نوجوانان قدرت خرید خانواده‌ی آنها را پایین می‌آورد و دولت مجبور به اختصاص بودجه‌ی بیشتری برای تأمین نیازهای اولیه‌ی آنها خواهد بود که با توجه به کمبود حجم سرمایه‌ی در اختیار دولت‌های جهان سوم این یک هزینه‌ی اضافی خواهد بود.

نکته‌ی جالب در این دور مذاکرات این بود که اتحادیه‌های کارگری آمریکا با بیان کمک به جهان سوم خواهان توجه به دو موضوع بودند:

۱. حذف مسایل کارگری از حوزه‌ی مذاکرات

کشورهای صنعتی خواهان جلوگیری از استفاده‌ی تورهای ریز صید میگو بودند که با مخالفت شدید کشورهای صید کننده مواجه گردیدند. کشورهای صید کننده معتقد بودند که اگر از این تورها استفاده شود باید ابزارهای گرانی در اختیار داشت و لذا صید میگو برای آنها جهت صادرات مقرون به صرفه نخواهد بود. با حمایت کشورهای عضو گروه ۷۷، کشورهای صید کننده‌ی میگو موفق به جلوگیری از هر مصوبه در این زمینه شدند.

در بخش دیگر امریکا در مقابل کشورهای برزیل و ونزوئلا درخصوص صادرات بنزین از پالایشگاه‌های این کشورها ایستاد. امریکا اظهار داشت که این پالایشگاه‌ها فاقد دستگاه‌های رعایت محیط زیست می‌باشند و لذا تولید بنزین در این پالایشگاه‌ها باعث خراب شدن محیط‌زیست در منطقه می‌شود. برزیل و ونزوئلا نیز با تأکید بر این نکته که امریکا فقط نگران تولیدات پالایشگاه‌های خود می‌باشد نه وضعیت محیط زیست، موفق به جمع‌آوری رأی موافق بیش از هفتاد کشور در رد پیشنهاد امریکا گردیدند.

در پیشنهادهای امریکا در اجلاس

در این موضوع نیز کشورهای جهان سوم به صورت متحد در مقابل کشورهای صنعتی به رهبری امریکا مقاومت کردند و در نهایت موفق شدند که هیچ‌گونه تصمیم‌گیری در این موضوع صورت نگیرد. پیشنهاد کشورهای صنعتی این بود که با وضع مقررات جدید در سازمان تجارت جهانی از صدور حیوانات و گیاهان نادر که اغلب در جهان سوم هستند، جلوگیری شود. کشورهای صنعتی معتقدند که با سودبخش بودن چنین تجارتی موجودات نادر از محیط زیست طبیعی خود دور می‌شوند و زنجیره‌ی طبیعی محیط زیست برای ادامه‌ی حیات دیگر موجودات شکسته خواهد شد و کل محیط زیست جهانی با یک بحران بسیار جدی مواجه خواهد شد. شکایت مشخص امریکا در شیوه‌ی صید میگو توسط کشورهای پاکستان، هندوستان، مالزی و تایلند و صادر کردن آن به بازارهای جهانی است. امریکایی‌ها معتقدند که این کشورها با انداختن تورهای ریز، لاک‌پشت‌ها را نیز که بی‌مصرف هستند، صید می‌کنند. لاک‌پشت‌هایی که در دام می‌افتند در سنین پایین هستند و با این شیوه نسل آنان رو به انقراض خواهد رفت. لذا امریکا و بعضی دیگر از

صنعتی شد اما تا پایان اجلاس نتوانست رأی لازم را برای تصویب آن به دست آورد. بسیاری از کارشناسان بر این باورند که امریکا در ادامه‌ی مذاکرات سازمان تجارت جهانی در ژنو و ماه‌های آینده موفق خواهد شد برای بخشی از این پیشنهاد خود رأی لازم را برای اجلاس آینده به دست آورد. در چارچوب این موضوع اکثریت اعضای سازمان تجارت جهانی موافق بودند که در مورد صدور خدمات در صنایع ذکر شده مذاکرات ادامه پیدا کند.

دامپینگ (ارزان فروشی)

یکی از بحث برانگیزترین موضوع‌های اجلاس سیاتل در مورد آن‌چه که امریکا و بعضی از کشورهای اروپایی ادعا می‌کند، دامپینگ (ارزان فروشی) کالا توسط ژاپن و بعضی از کشورهای جهان سوم در صنایع فولاد، نساجی، قطعات الکترونیکی و رایانه در بازار امریکا بود. امریکا معتقد است که کشورهای ژاپن و بعضی از کشورهای جهان سوم از جمله کره جنوبی، مالزی، هند، برزیل و بنگلادش کالای خود را با قیمتی پایین‌تر از هزینه‌ی تولید در کشور خود وارد بازار امریکا می‌کنند و در نتیجه این صنایع

سیاتل در حوزه‌ی مسایل محیط زیست یک تناقض آشکار دیده می‌شد. امریکا به طور جدی خواهان کاهش تعرفه‌ی صدور چوب و کالاهای چوبی گردید. با این کار نابودی جنگل در کشورهای دارای جنگل جهان سوم با سرعت بیشتری ادامه پیدا می‌کند و محیط زیست آن مناطق به شدت در خطر جدی‌تری قرار می‌گیرد. بعضی از کشورهای اروپایی و جمعی از کشورهای جهان سوم نیز با این پیشنهاد امریکا مخالف بودند. اما کشورهای جهان سومی که دارای جنگل‌های وسیع هستند از طرح امریکا حمایت کردند.

کاهش موانع تجارت

موضوع دیگر اجلاس سیاتل در مورد کاهش موانع تجارت کالا و خدمات، صنایع بیمه، بانک، امور بهداشتی و آموزشی بود. ایالات متحده‌ی امریکا به دلیل این که در تمام این صنایع پیشرفته‌تر از دیگر کشورها محسوب می‌شود، کاهش موانع تجاری در این بخش‌ها را به سود خود می‌بیند. نکته‌ی جالب، بروز مخالفت با امریکا از هر نقطه‌ی جهان بود. اگرچه امریکا موفق به جلب نظر بعضی از کشورهای

علاقه‌ی آمریکا در گات و سازمان تجارت جهانی بوده است و این که آن را به یک انتخابات وصل کنیم، شاید منطقی نباشد.

سازمان‌های غیردولتی

فعالیت چشمگیر سازمان‌های غیردولتی در حاشیه‌ی مذاکرات سیاتل یکی از موضوع‌های مهم این دورگفت وگوهای تجارت جهانی را به وجود آورده بود. این سازمان‌ها با تلاش‌هایشان سعی در تاثیرگذاری در دو سطح مختلف داشتند. نخست تأثیرگذاری بر موضوع‌هایی چون وضعیت محیط زیست و مسایل حقوق بشر که در این خصوص عمدتاً با نظر بسیاری از کشورهای عمده‌ی صنعتی هم صدا بودند. دوم در راستای ایجاد موانعی در روند جهانی‌سازی اقتصاد که بخشی از کشورهای جهان سوم را حامی خود یافتند. در این ارتباط نکته‌ی جالب این است که تقریباً تمام این سازمان‌های غیردولتی از کشورهای صنعتی هستند و از امکانات مالی بالایی برخوردار می‌باشند. مجله‌ی نیوزویک این ادعا را مطرح کرد که بودجه‌ی غالب این سازمان‌ها به طور غیرمستقیم از سوی دولت‌ها و یا شرکت‌های

را در آمریکا با یک رکود جدی مواجه کرده‌اند. در مقابل این استدلال، کشورهای مورد اتهام اعلام کردند که آمریکا به بهانه‌ی وضعیت دامپینگ، قصد دارد از صنایع خود که برتری نسبی خود را در جهان از دست داده‌اند، حمایت کند. آنها معتقدند که در واقع آمریکا با این پیشنهاد خود موانع تجارت جهانی را افزایش می‌دهد و این برخلاف خواسته و هدف اصلی سازمان تجارت جهانی می‌باشد. در این موضوع نیز کشورهای مورد اتهام موفق به کسب رأی لازم برای جلوگیری از تصویب پیشنهاد آمریکا گردیدند. بعضی از کارشناسان سیاسی امور آمریکا اعتقاد داشتند که علت پافشاری آمریکا در بحث پیرامون دامپینگ در بازار صنایع، مسأله‌ی انتخابات ریاست جمهوری آمریکا می‌باشد. اینان می‌افزایند که دموکرات‌ها برای جلب نظر بخش عمده‌ی رأی دهندگان آمریکایی که به صورت سنتی به مسایل حمایت از صنایع داخلی علاقه‌ی بیشتری نشان می‌دهند، اقدام به مطرح کردن این پیشنهاد در اجلاس سیاتل نمودند. البته تجربه‌ی مذاکرات تجاری آمریکا در پانزده سال گذشته نشان می‌دهد که مسأله‌ی دامپینگ یکی از موضوع‌های اصلی مورد

بزرگ تأمین می‌شود. اگر چنین ادعایی درست باشد در حوزه‌ی دیگر، هم دولت‌های صنعتی و هم شرکت‌های بزرگ اقتصادی از ابزارهای جدید برای رسیدن به اهداف خود استفاده می‌برند.

- وحدت نظر کشورهای در حال توسعه

اتحاد و هم‌رنگی کشورهای در حال توسعه‌ی عضو سازمان تجارت جهانی مسأله‌ی قابل توجه دیگری بود که از نگاه هیچ ناظری مخفی نماند. بسیاری اعتقاد دارند که برای نخستین بار در امور تجارت و اقتصاد جهانی کشورهای در حال توسعه با هم‌فکری و حمایت از یک دیگر موفق شدند پیشنهادهایی که علیه خود تصور می‌کردند، اجازه‌ی تصویب ندهند.

در عین حال بسیاری بر این اعتقادند که احتمال و امکان ادامه‌ی این اتحاد به چند دلیل در

مذاکرات آینده بسیار اندک است. نخست این که تأثیر منفی و مثبت موضوع‌ها و پیشنهادها بر کشورهای مختلف جهان سوم متفاوت است و حتی از دیدگاه منافع ملی آنها نیز در تناقض می‌باشد. دوم این که آنها تحت تأثیر فشارهای متفاوت از سوی کشورهای بزرگ صنعتی، پیوستگی خود را کنار خواهند گذاشت. باید پذیرفت که اغلب کشورهای جهان سوم از یک درجه‌ی بالایی آسیب‌پذیری در مقابل فشار کشورهای بزرگ برخوردار هستند. لذا می‌توان نتیجه گرفت که موفقیت و یا عدم موفقیت مذاکرات بعدی که قرار است در ژنو ادامه داشته باشد، عمدتاً در گرو توافق یا عدم توافق بین کشورهای بزرگ صنعتی خواهد بود.

دکتر سعید تائب